

Грітченко Т. Я.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фахових методик
та інноваційних технологій

у початковій школі

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
Україна,

Майданик О. В.,

здобувач кафедри фахових методик
та інноваційних технологій

у початковій школі

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
Україна

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ

У статті представлена авторська модель формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі. Обґрунтована необхідність розробки зазначеної моделі. Наведено опис моделі формування громадянської компетентності майбутнього учителя початкової школи у педагогічному коледжі. Схарактеризовано структурні блоки, обґрунтовано педагогічні умови формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі. Представлено висновки щодо результативності впровадження моделі в освітній процес педагогічного коледжу.

Ключові слова: *модель, громадянська компетентність, майбутні учителі початкової школи, педагогічний коледж, модель формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи, структурні блоки моделі, цільовий блок, методологічний блок, змістово-технологічний блок, діагностично-оцінний блок.*

В статье представлена авторская модель формирования гражданской компетентности будущих учителей начальной школы в педагогическом колледже. Обоснована необходимость разработки такой

моделі. Приведено описання моделі формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи в педагогічному коледжі. Обґрунтовані педагогічні умови формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі. Представлені висновки щодо результативності впровадження моделі в освітній процес педагогічного коледжу.

Ключові слова: модель, громадянська компетентність, майбутній вчитель початкової школи, педагогічний коледж, модель формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи, структурні блоки моделі, цільовий блок, методологічний блок, змістовно-технологічний блок, діагностико-оціночний блок.

The article presents the author's model of the process of civic competence formation of future primary school teachers in the pedagogical college. The necessity of the indicated model development has been substantiated. The description of the model as a pedagogical system and its interconnected components are given. The structural blocks of the model of civic competence formation of future primary school teachers in the pedagogical college have been characterized. They are the following: target (goal, task); methodological (approaches, principles); content-technological (stages, content, organizational learning forms, technologies); diagnostic and evaluation (criteria, indicators, levels, result). The pedagogical conditions of civic competence formation of future primary school teachers in the pedagogical college have been substantiated. The conclusions about the implementation effectiveness of the model of civic competence formation of future primary school teachers in the pedagogical college are presented.

Key words: model, modeling, civic competence, future primary school teachers, pedagogical college, the model of civic competence formation of future primary school teachers, structural units of the model, target unit, methodological unit, content and technological unit, diagnostic and evaluation unit.

Постановка проблеми. Модернізація професійної підготовки вчителя початкової школи є невід'ємним складником реформи системи вищої педагогічної освіти країни. Це виявляється у вдосконаленні змісту освіти майбутніх фахівців, оптимізації організаційних структур, застосуванні ефективних форм і методів навчальної роботи, які б відповідали сучасним вимогам до підготовки вчителя початкової школи у вищому навчальному закладі.

Проте, вивчення стану проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі показало, що зміст підготовки таких фахівців, побудований в основному на принципах функціонального підходу з використанням репродуктивних методів навчання, не сприяє формуванню у майбутніх учителів початкової школи громадянської компетентності в процесі вирішення педагогічних завдань. За результатами, здійсненого аналізу сучасного стану професійної підготовки зазначеного фахівця в педагогічному коледжі, нами виявлено: наявний низький рівень усвідомлення майбутніми педагогами необхідності формування громадянської компетентності; недостатнє застосування викладачами на заняттях інноваційних технологій навчання, які б сприяли накопиченню громадянських знань, умінь і здатностей; під час вивчення навчальних дисциплін не завжди враховується те, що становлення громадянської компетентності студентів безпосередньо пов'язано з формуванням у них основних громадянських цінностей; відсутність у змісті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи й у навчальних планах цілеспрямованої системи формування громадянської компетентності, зокрема, відповідного навчального курсу, в якому професійні проблеми розглядатимуться із загальнолюдських і системно пов'язаних позицій. Виходячи з цих міркувань, нами була обґрунтована, розроблена та впроваджена в освітній процес педагогічного коледжу модель формування громадянської компетентності вчителя початкової школи.

Мета статті – теоретичний аналіз моделі формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі та характеристика компонентів, що її складають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну кількість праць зарубіжних і вітчизняних науковців, предметом вивчення, яких є проблема педагогічного моделювання. Зокрема: теорії моделювання

і прогнозування педагогічної діяльності присвячені праці І. Лернера, В. Садовського, І. Сергеева та ін.; системному підходу до вивчення педагогічних явищ – І. Блауберга, Т. Ільїної, В. Краєвського та ін.; загально-методологічному підходу до розробки моделі фахівця – О. Смірної, Н. Тализіної, В. Шадрикова та ін.; принципам розробки моделей професійної підготовки учителя початкової школи – Л. Коваль, Н. Кузьміної, О. Отич та ін.

Виклад основного матеріалу. Питання про те, якою повинна бути модель підготовки вчителя початкової школи на кожному етапі суспільного розвитку заслуговує особливої уваги і викликає численні дискусії. Зазначимо, що професійне становлення вчителя початкової школи відкриває шлях до формування у нього системи особистісно-значущих і громадянських цінностей, гуманітарних орієнтирів, професійних регулятивів; уявлень про цілі, зміст і сутність педагогічної діяльності.

Моделювання процесу формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі охоплював: виявлення ключових положень досліджуваної проблеми; розробку системи базових понять; виокремлення й характеристика етапів та педагогічних умов реалізації відповідної підготовки на кожному з них; формулювання висновків щодо проектування змісту формування громадянської компетентності у підготовці майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі. Нами визначено структурні блоки моделі формування громадянської компетентності майбутнього учителя початкової школи в педагогічному коледжі: цільовий (мета; завдання); методологічний (підходи, принципи); змістово-технологічний (етапи, зміст, організаційні форми навчання, технології навчання); діагностично-оцінний (критерії, показники, рівні, результат) (Рис. 1).

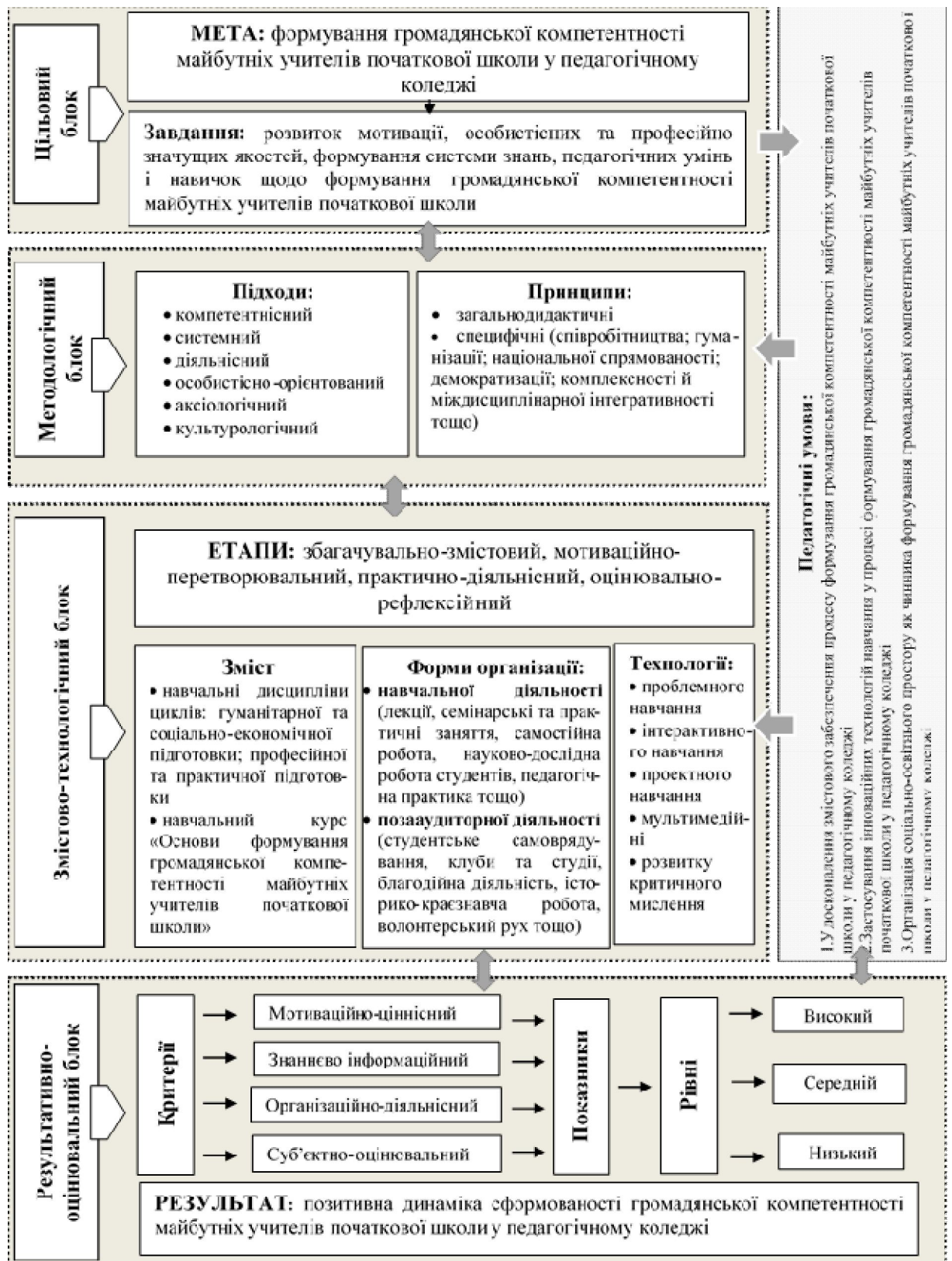

Рис. 1. Модель формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі

Цільовий блок передбачає окреслення основної мети – формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі. Завданнями є: розвиток мотивації, особистісних та професійно значущих якостей, формування системи знань, педагогічних умінь і навичок щодо формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Методологічний блок репрезентує теоретичні й методологічні засади формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи, зокрема підходи і принципи. З'ясовано, що формування зазначеної якості належить до тих проблем, розроблення і розв'язання яких у сучасних умовах потребує реалізації компетентнісного, системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, аксіологічного та культурологічного методологічних підходів, а також загальнопедагогічних та специфічних (національної спрямованості, комплексності й міждисциплінарної інтегративності, демократизації в навчанні) принципів, що відображають особливості процесу формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Загальну методологічну основу формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі складає системний підхід, впровадженню якого присвячені праці В. Афанасьєва, Ю. Бабанського, В. Беспалько, В. Краєвського, В. Сластьоніна, О. Тубельського та ін. На основі системного підходу у студентів формується уява про громадянську компетентність як цілісну громадянську якість особистості.

Проаналізувавши науково-педагогічні джерела (Ш. Амонашвілі, І. Бех, О. Бондаревська, Н. Дерев'янка, О. Пехота, С. Подмазін, В. Серіков, Л. Хоружа, І. Якиманська, М. Чобітько та ін.), ми визначили, що під особистісно орієнтованим підходом слід розуміти методологічну орієнтацію в педагогічній діяльності, що сприяє розвитку самопізнання,

самосвідомості самореалізації та індивідуальності особистості майбутніх учителів початкової школи, використовуючи систему взаємопов'язаних понять, ідей і способів. Маємо переконання, що особистісно орієнтований підхід дозволяє будувати процес формування не тільки професійної, але й громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб кожного студента, адекватно до запитів суспільства.

Сутність аксіологічного підходу до підготовки майбутніх педагогів полягає в орієнтації професійної освіти на формування у студентів системи загальнолюдських і професійних цінностей, що визначають їхнє ставлення до світу, до самого себе як людини і професіонала, до своєї діяльності, до оточуючих людей. Ціннісний (аксіологічний) аспект освіти розглядається вченими у трьох взаємопов'язаних блоках: як цінність державна – освіта залежить від державної освітньої політики; як цінність суспільна – адже моральний, інтелектуальний, економічний та культурний потенціал кожного суспільства складають основу громадянського суспільства; як особистісна цінність [2, с. 63].

У нашому дослідженні пріоритетними є освітні (педагогічні) та виховні (громадянські) цінності, що дозволяють педагогу задовольнити свої матеріальні й духовні потреби та слугують орієнтиром його соціальної і професійної активності, спрямованої на досягнення суспільно значущих гуманістичних цілей.

Становлення діяльнісного підходу в педагогіці пов'язано з розвитком теорії діяльності, що зародилася у психології (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн). Його дослідженням в педагогіці займалися: П. Гальперин, Д. Давидов, Г. Костюк, Н. Тализіна, Г. Щедровицький та ін. Діяльнісний підхід спрямований на оволодіння видами людської діяльності – практичної, пізнавальної, ціннісно-орієнтовної, естетичної, тощо, а також на оволодіння власне навчальною діяльністю.

Важливість діяльнісного підходу в нашому дослідженні визначається тим, що формування громадянської компетентності можливе тільки в діяльності. Будучи активним громадянином своєї держави, студент педагогічного коледжу – майбутній учитель початкової школи, розвиває в собі вміння критично мислити, відстоювати власну точку зору, обирати чітку громадянську позицію, аналізувати соціальні проблеми, приймати самостійні рішення, знати і захищати свої громадянські права, виконувати свій громадянський обов'язок.

Системоутворюючим фактором нашої моделі виступають принципи навчання – «певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність» [1, с. 315].

З метою реалізації моделі формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі нами були визначені як загальнопедагогічні (науковості, систематичності та послідовності, проблемності, зв'язку навчання з життям, свідомості й активності навчання, індивідуалізації навчання, співробітництва, гуманізму), так і специфічні (національної спрямованості, комплексності й міждисциплінарної інтегративності, демократизації у навчанні тощо) принципи навчання. Розглянемо специфічні принципи.

Принцип гуманізму спрямовує освітній процес на пріоритетний розвиток загальнолюдських і професійних якостей майбутніх учителів початкової школи, орієнтований на вдосконалення та вільний творчий розвиток особистості в системі суспільних відносин.

Принцип національної спрямованості передбачає формування у майбутніх учителів початкової школи національної самосвідомості і громадянськості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури та культури інших народів, здатності брати участь у розбудові та захисті своєї держави.

Принцип комплексності й міждисциплінарної інтегративності передбачає встановлення «тісної взаємодії та поєднання навчального й виховного процесів, зусиль найрізноманітніших інституцій – сім'ї, дошкільних закладів, школи, громадських спілок, дитячих, молодіжних, самодіяльних об'єднань, релігійних організацій, усіх причетних до виховання та самовиховання» [6, с. 28].

Сутність принципу демократизації навчання складають духовно-моральні цінності. Він передбачає усунення авторитарного стилю у навчанні, рівноправність усіх учасників педагогічної взаємодії, їхню взаємоповагу, переважаючу діалогічність цієї взаємодії, що викликає у студентів позитивну налаштованість до викладачів, однокурсників та освітнього процесу загалом, відкритість до сприйняття громадянських цінностей: щирості, доброти, милосердя, доброзичливості, глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини, її громадянською відповідальністю тощо.

Змістово-технологічний блок пов'язаний з етапами (збагачувально-змістовим, мотиваційно-перетворювальним, практично-діяльним, оцінювально-рефлексивним) педагогічного процесу, змістом, формами організації навчальної та позааудиторної діяльності, технологіями формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в умовах педагогічного коледжу.

Реалізація розробленої моделі відбувалася у чотири етапи: збагачувально-змістовий, мотиваційно-перетворювальний, практично-діяльним, оцінювально-рефлексивний.

Першим елементом змістово-технологічного блоку є цикли навчальних дисциплін: гуманітарної та соціально-економічної і професійної та практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що сприяють формуванню їхньої громадянської компетентності, а

також навчальний курс «Основи формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи».

У трансформації змісту навчання важлива роль належить формам організації навчання або видам навчальних занять, у ролі яких виступають стійкі способи організації педагогічного процесу. До основних видів навчальних занять у вищих навчальних закладах можемо віднести: лекції, семінарські і практичні заняття, педагогічну практику, самостійну роботу студентів, науково-дослідну роботу студентів, курсове та дипломне проектування.

Наступним елементом нашої моделі є технології навчання. У науково-педагогічній літературі технології навчання тлумачаться як проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці; змістова техніка реалізації навчально-виховного процесу; закономірна педагогічна діяльність, яка реалізує науково-обґрунтований проект навчально-виховного процесу і має вищий рівень ефективності, надійності, гарантованого результату, ніж традиційні методики навчання і виховання [3, с. 345]. Спрогнозовано, що реалізації моделі формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи забезпечать такі інноваційні технології: проблемного, інтерактивного, проектного навчання, мультимедійні, розвитку критичного мислення.

Діагностично-оцінний блок охоплює критерії (мотиваційно-ціннісний, знаннєво-інформаційний, організаційно-діяльнісний, суб'єктно-оцінювальний), їх показники та рівні (високий, середній, низький) сформованості громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи, а також прогнозований результат дослідження (позитивна динаміка сформованості громадянської компетентності у майбутніх учителів початкової школи).

Аналіз науково-методичної літератури та освітньої практики дав змогу виявити та обґрунтувати педагогічні умови формування

громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі.

Необхідність упровадження першої педагогічної умови – удосконалення змістового забезпечення процесу формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі, – зумовлена тим, що в такого типу вищих навчальних закладах під час вивчення дисциплін циклів гуманітарної та соціально-економічної підготовки, а також професійної та практичної підготовки недостатньо уваги звертається на формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи. Як наслідок, освітній процес педагогічного коледжу не зорієнтований на формування громадянських умінь у майбутніх учителів початкової школи. Крім того, оволодіння названими вміннями під час аудиторних занять та педагогічної практики здійснюється студентами на інтуїтивно-емпіричному рівні, без усвідомлення суті й складності процесу формування громадянської компетентності і його значення в навчально-виховному процесі школи.

Реалізація визначеної умови передбачала доповнення громадянською тематикою змісту дисциплін навчального плану підготовки майбутніх учителів початкової школи («Педагогіка», «Історія педагогіки», «Методика навчання української мови», «Методика навчання предмета «Я у світі»»), і гуманітарної, соціально-економічної підготовки («Історія України», «Основи філософських знань», «Основи правознавства»), а також упровадження навчального курсу «Основи формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи».

Друга педагогічна умова – застосування інноваційних технологій навчання у процесі формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі передбачає впровадження в освітній процес педагогічного коледжу інноваційних технологій: проблемного, інтерактивного, проектного навчання,

мультимедійні, розвитку критичного мислення. Вони спрямовані на рівність усіх суб'єктів освітньої діяльності, їхню відкритість для інновацій; спонукають до пошукової діяльності, критичного сприйняття власних досягнень; передбачають відсутність суперництва, співпрацю, самостійність роботи студентів; формування власної думки та вміння відстоювати свою громадянську позицію; формування професійних навичок і громадянської поведінки; подолання майбутніми фахівцями труднощів і досягнення успіху; генерування ідей, реалізацію власних творчих задумів; активність, ініціативність суб'єктів навчально-виховної діяльності; чергування різних форм організації роботи з акцентуванням на груповій.

Третя педагогічна умова – організація соціально-освітнього простору як чинника формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі. Визначаючи її, покликалися на ідеї, висвітлені в науково-педагогічних дослідженнях (А. Артюхіна, А. Бондаревська, О. Леонова, Ю. Мануйлов, Л. Редько, А. Цимбалару, Г. Шевелева, І. Шендрик та ін.), відповідно до яких соціально-освітній простір визначено як єдину організовану і структуровану систему, що обумовлює виникнення можливостей та умов для позитивної мотивації до формування власної громадянської компетентності в умовах педагогічного коледжу; інтересу до громадської діяльності та участі в суспільних справах; потреби в міжособистісній взаємодії в суспільній діяльності; поваги до громадянських цінностей та правових основ держави і права; потреби в самоосвіті в процесі формування громадянської компетентності; готовності до самореалізації та самовдосконалення професійно значущих особистісних якостей учителя початкової школи для виховання громадянськості молодших школярів. Визначальними в соціально-освітньому просторі педагогічного коледжу є педагогічне і соціальне середовища.

Здійснено експериментальну перевірку результативності педагогічних умов формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічному коледжі.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз результатів експерименту засвідчив позитивну динаміку в експериментальній групі: кількість майбутніх учителів початкової школи з високим рівнем сформованості громадянської компетентності за всіма показниками означених критеріїв збільшилася. Це є свідченням результативності впровадження педагогічних умов у межах змодельованого освітнього процесу.

Статистичне оброблення результатів дослідження показало, що в процесі проведення експерименту чітко простежується залежність рівнів сформованості громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи від упроваджених педагогічних умов у межах змодельованого процесу їхньої професійної підготовки в педагогічному коледжі.

Проведене дослідження окреслює перспективи подальших пошуків в обраному напрямі, а саме: розробка навчальних планів професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з урахуванням запропонованого удосконалення змісту навчальних дисциплін; розробка програми підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів педагогічних коледжів відповідно до теоретико-методичних положень дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – 3-тє вид., стер. – К. : Академвидав, 2009. – 616 с.
2. Гершунский Б. С. Философия образования / Б. С. Гершунский. – Москва : Флинта, 1998. – 298 с.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. – 2-ге вид. доповнене. – Київ : Академвтдав, 2012. – 352 с.

4. Краевский В. В. Основы обучения : дидактика и методика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. – М. : Академия, 2007. – 352

5. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1980. – 96 с.

6. Плахтеєва В. І. Формування громадянської свідомості майбутніх учителів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Плахтеєва Валентина Іванівна. – Харків, 2007. – 183 с.